

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ГЕЛЬВЕТИКА»

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ТА РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Випуск 3, 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

УДК 78:378.1

Головний редактор:

Сверлюк Ярослав Васильович, доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту мистецтв, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Члени редакційної колегії:

Буцяк Вікторія Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри гри на музичних інструментах, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Джус Оксана Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти та інноваційних технологій, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Клепар Марія Василівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Крижановська Тетяна Ігорівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Крусь Оксана Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Лупаренко Світлана Євгенівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна

Обух Людмила Василівна, доктор мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри естрадно-вокального мистецтва, ЗВО «Університет Короля Данила», Україна

Потапчук Тетяна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Прокопчук Вікторія Ігорівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри гри на музичних інструментах, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Цюлюпа Наталія Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри естрадної музики, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Реда Яціне (Reda Jacynė), доктор соціальних наук (освіта), доцент, Університет Клайпеди (Klaipėda University), Литва

Засновано у 2022 році. Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1742 від 23.05.2024 року.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, італійська, литовська, іспанська, болгарська.

Періодичність видання: 6 разів на рік.

Затверджено до друку та поширення через мережу інтернет відповідно до рішення Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол від 28.11.2024 р. № 11).

Матеріали друкуються мовою оригіналу. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів публікацій.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Фахова реєстрація (категорія «Б»):

Наказ МОН України № 220 від 21.02.2024. (спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки, 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями), 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)).

Офіційний сайт видання:
<https://journals.rshu.rivne.ua/index.php/art>

ЗМІСТ

<i>Бовсунівський В. М.</i> МЕТАПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВ НУШ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО».....	5
<i>Бондаренко Л. А., Ковальчук В. Б.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІМПРОВІЗАЦІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНЬОГО БАКАЛАВРА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ.....	11
<i>Демський В. В., Мірошніченко В. І.</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З ЕКОНОМІКИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	17
<i>Потапчук Т. В.</i> ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ ЗАСОБАМИ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН.....	23
<i>Тарчинська Ю. Г., Івченко Г. А., Сітовський Л. П.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	27
<i>Турко Н. Є., Горбатюк І. В.</i> СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО БАНДУРНОГО МИСТЕЦТВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ.....	34
<i>Устенко К. О.</i> М. В. ЛИСЕНКО – ПРОГРЕСИВНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	39
<i>Филипчук М. С.</i> СИНКРЕТИЗМ У ТВОРЧОСТІ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ТА ЕСТРАДНИХ КОЛЕКТИВІВ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	43

УДК 78.03. (477) "00/18"

DOI <https://doi.org/10.32782/ART/2024-3-7>

М. В. ЛИСЕНКО – ПРОГРЕСИВНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Устенко Костянтин Олексійович

доцент кафедри вокально-хорового мистецтва

Рівненського державного гуманітарного університету

ORCID ID: 0000-0003-3297-0872

e-mail: mikstik@ukr.net

У запропонованій статті розглядається досягнення сучасної української музики, яка є результатом її тісного зв'язку з традиціями української класичної музики, передові ідеї якої знайшли яскраве втілення у творчості композиторів-класиків, що виразили у своїх творах прагнення українського народу до вільного життя, його моральну вроду, характер, віру в краще майбутнє.

Українська музика займає належне місце серед музичних культур, вона успішно розвивається, збагачуючись новими видатними здобутками. Спадщина засновника української композиторської школи у сучасних дослідницьких працях (понад тридцять) з погляду сучасності займає чільне місце. Творчість М. Лисенка і зараз осмислюється по-новому і у своєму баченні займає належне місце в минулому, сучасності і майбутньому. Безпосередніми продовжувачами кращих творчих традицій М. Лисенка в українській музичній культурі були (К. Стеценко, Я. Степовий, М. Леонтович).

Діяльність Лисенка дуже широка: він був композитором, піаністом, педагогом, диригентом, вченим – фольклористом, активним музично-громадським діячем. Своїми теоретичними роботами (про характерні особливості українських дум і пісень, що їх виконував кобзар Остап Вересай, та про українські народні музичні інструменти і ін).

М.В. Лисенко сформував і розвинув майже всі існуючі в українській музичній творчості жанри. В його спадщині є значна кількість прекрасних опер та музично-драматичних творів, багато хорів, романсів і камерно-інструментальних композицій. Своєю музично-громадською та виконавською діяльністю М. Лисенко вписав славу сторінку у музичну культуру України.

Ключові слова: Видатний піаніст, хоровий диригент, музикант – етнограф, музичний вчений, суспільний діяч.

M. V. LYSENKO – PROGRESSIVE FIGURE OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE

Kostyantyn Ustenko

Rivne State University of the Humanities

The proposed article examines the achievements of modern Ukrainian music, which is the result of its close connection with the traditions of Ukrainian classical music, the advanced ideas of which were vividly embodied in the works of classical composers who expressed in their works the aspirations of the Ukrainian people for a free life, their moral character, character, faith in a better future.

Ukrainian music occupies its rightful place among musical cultures, it is developing successfully, enriching itself with new outstanding achievements. The legacy of the founder of the Ukrainian school of composers occupies a prominent place in modern research works (more than thirty) from the point of view of modernity. M. Lysenko's work is still being interpreted in a new way and in his vision takes its proper place in the past, present and future. The direct successors of the best creative traditions of M. Lysenko in Ukrainian musical culture were (K. Stetsenko, Ya. Stepovy, M. Leontovych).

Lysenko's activities are very broad: he was a composer, pianist, teacher, conductor, scientist – folklorist, and an active musical and public figure. With his theoretical works (about the characteristic features of Ukrainian thoughts and songs performed by kobzar Ostap Veresay, and about Ukrainian folk musical instruments, etc.).

M.V. Lysenko formed and developed almost all genres existing in Ukrainian musical creativity. His legacy includes a significant number of beautiful operas and musical-dramatic works, many choirs, romances and chamber-instrumental compositions. M. Lysenko wrote a glorious page in the musical culture of Ukraine with his musical, public and performing activities.

Key words: Outstanding pianist, choir conductor, musician – ethnographer, music scientist, public figure.

Аналіз останніх досліджень. Багато видатних композиторів, музикознавців, науковців зокрема: М. Гордійчук, М. Загайкевич, З. Василенко, Т. Булат, В. Дяченко, Н.Костюк, Л. Ревуцький, І. Сікорська, Є. Товстуха та ін.

досліджували життєву, творчу і громадську діяльність Миколи Лисенка, який

став найбільш яскравим виразником передових ідей свого часу.

В Україні формується ідеологія, що яскраво проявилася в літературі і мистецтві. Гідними послідовниками його творчості стали: М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий, С. Людкевич, Л. Ревуцький, представники цієї передової культури вели напружену боротьбу проти політики національного гноблення, що проводилася царським самодержавством.

Постановка проблеми. В галузі музичної культури спостерігається пробудження глибокого інтересу до народної музичної творчості, його збирання і вивчення. Прагнення видатних українських композиторів присвятити свою творчість служінню інтересам рідного народу, справі розвитку національної музичної культури. Це прагнення яскраво проявилось у творчості композиторів, таких як (С.С. Гулак-Артемівський, П.І. Ніщинський, П.П. Сокальський).

Мета статті – визначити передові устремління часу у творчості і діяльності великого українського композитора М. В. Лисенка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість Лисенка піднімає українську музику на нову, вищу ступінь, знаменуючи собою класичний етап її розвитку характеризують його як передового художника-демократа, що став у ряди борців за українську культуру. В історії української музичної культури Лисенко – це ціла епоха, тому що він відкриває новий шлях, нові звучання, нові для української музики форми, нову мову, новий підхід до музичного мистецтва. Лисенко піднімає всі жанри української музики на високий художній і професійний рівень. Він створює опери, хори, камерну інструментальну музику, зокрема для фортепіано, музику до драматичних творів, закладає основи музично-критичної і наукової думки про українську музику. Сам факт такого змісту його діяльності змушує провести деякі аналогії з загальноєвропейською музичною культурою. Як національний художник-музикант, М. Лисенко в українській культурі зайняв таке ж місце як, (Е. Гріг у скандинавській, Б. Сметана в чеській, С. Монюшко – у польській).

М. Лисенко у своїх творах правдиво відобразив життя народу і його боротьбу проти поневолювачів. Глибокий патріотизм, народність і реалізм – основні риси творчості М. Лисенка. На цих благородних засадах виховувались і продовжували почату М. Лисенком справу його най-

ближчі послідовники – (К. Стеценко, М. Леонтович, Я. Степовий). Під впливом М. Лисенка формувалась і розвивалась творчість українських композиторів – (Л. Ревуцького, С. Людкевича, М. Вериківського, Г. Верьовки, П. Козицького), представників молодшого покоління – (П. Майбороди, Г. Жуковського) і ін.

За сімдесят років свого життя М. В. Лисенко створив біля тисячі творів, майже у всіх жанрах музичного мистецтва. Він записав і обробив понад 300 народних пісень для голосу з фортепіано; 120 українських народних пісень для чоловічого і мішаного хорів з фортепіано; понад 150 обрядових пісень, виданих у збірниках: («Веснянки», «Купальські», «Колядки», «Щедрівки», «Весілля», «Молодощі»). На тексти Шевченка він створив понад 80 творів, об'єднаних загальною назвою («Музика до «Кобзаря»). Близько 60 романсів і хорових пісень написано ним на слова (І. Франка, Л. Українки, А. Міцкевича) й інших видатних поетів. М. Лисенко залишив 21 твір для театру: опери /у тому числі дитячі/, народні оперети, музику до спектаклів. У творчій спадщині Лисенка – незакінчена симфонія, квіртет, тріо, твори для скрипки, віолончелі, флейти і близько 100 творів для фортепіано.

Твори М. Лисенка нерозривно зв'язані з минулим і сучасним життям України, з демократичними устремліннями українського народу. Творча спадщина великого композитора є геніальним висновком багаторічних художніх досягнень українського народу, а також одним з живих джерел подальшого розвитку українського професійного музичного мистецтва.

Живий, здоровий народний струм пронизує усю творчість М. Лисенка. Засоби музичної виразності в нього виростають з народнопісенних інтонацій і зворотів. Уміння передати зміст народної творчості, правильно відобразити психологію народу – ось характерні риси М. Лисенка – художника. М. Лисенко глибоко сприйняв не тільки мелодії, але й ідейний зміст народних пісень він майстерно використовував народні традиції у своїй композиторській практиці. У народній музиці він бачив ту основу, на якій варто будувати велику музичну культуру.

В історії української музики М. Лисенко виступає не тільки як композитор, але і як видатний піаніст, хоровий диригент музичний вчений і суспільний діяч. Одну з найбільш значних сторінок художньої біографії М. Лисенка складає фортепіанне виконавство. Його концертна діяльність тривала більш як пів століття, а про її розміри і значення свідчать відгуки сучасників. Відзначаючи участь М. Лисенка в одному з концертів співака Агренева в грудні 1867 року в Празі, у якому М. Лисенко акомпанував співаку і виконував власні фортепіанні обробки українських народ-

них пісень, одна з чеських газет писала: «чудову художню самодіяльність побачили ми в піаністі громадянину М. Лисенкові. Він родом з України, гра його виразна і гладка, заслужила загальну похвалу, особливо ж зустрінуті були загальним співчуттям українські пісні, що він сам поклав на фортепіано. Богатирський тон мелодій заперізьких і мужньо-дика козацька захопленість були для нас як щось захоплююче за душу». (Газета «Leipziger Tageblatt») про виступ М. Лисенка на випускному іспиті в Лейпцігській консерваторії, у якому він з успіхом виконав П'ятий концерт для фортепіано з оркестром Бетховена, із власною каденцією: «Гра пана Миколи Лисенка з Києва була воістину чудовою. Першу частину досить складного фортепіанного концерту Бетховена він провів натхненно, з дійсною артистичною досконалістю. Блискуча каденція належить, як ми чули, самому виконавцеві. Вона виявилася, незважаючи на свої /великі/ розміри, цілком відповідна духу твору і викликала нескінченні рукоплескання». (Газета «Leipziger Tageblatt» так писала в номері від 10 квітня 1869 року).

Як піаніст М. Лисенко виступав у спільних концертах з хором, ним же організованим і керованим. М. Лисенко був прекрасним знавцем хорової справи, що неодноразово відзначалося сучасниками. Як організатор і хоровий диригент, він виступав до кінця свого життя. Багато учасників його хорів згодом самі стали відомими діячами хорової культури, як наприклад: (Я. Яциневич, Кирило Стеценко, Порфирій Демуцький, 1964), що створив прекрасний селянський хор у селі Охматово. Перший хор був організований Лисенком в Києві в 60-х роках зі студентів університету. Хор виконував українські, і західно-слов'янські народні пісні. В (1870 році в Києві М. Лисенко) дав великий концерт, програма якого складалася з аранжированих ним народних пісень: українських, польських і моравських, а також і з власних творів. У цьому концерті М. Лисенко виступив і як піаніст. Хорові колективи, що складаються з аматорів, неодноразово розпадалися, але М. Лисенко з ентузіазмом береться за створення нових, для того щоб нести хорове мистецтво в народ. Програми концертів були своєрідними творчими звітами композитора перед народом, тому що крім обробок народних пісень, він виконував і уривки зі своїх опер: хори, кантати. Для того, щоб наблизити своє мистецтво до народу, якому він усе своє життя служив, М. Лисенко прагне виступати перед народною аудиторією. З цією метою він починає ряд концертних поїздок по містах і селах України. Концерти в (Полтаві й Одесі в січні 1893 року), що збіглися з 35-річним ювілеєм музичної діяльності М. Лисенка, пройшли з величезним успіхом. Виконувалися кантата «Б'ють пороги» та українські народні пісні.

Влітку 1897 року хор М. Лисенка успішно виступає в (Житомирі, Бердичеві, Білій Церкві, Смілі, Умані, Черкасах, Золотоноші, Прилуках, 1897), а влітку концертує в містах (Київської, Волинської, Чернігівської, Полтавської, Єкатеринославської губернії, 1900 і 1902 роках).

В історії української музики Лисенко виступає також, як музикант – етнограф, музикант-учений. Свій шлях художника почав він зі збирання і видання народних пісень. Дуже добре усвідомлюючи важливість цієї справи для розвитку рідної культури, М. Лисенко віддає їй багато сил протягом усього свого життя. Він залишив цінні дослідження з музичної етнографії: («Про торбан і музику пісень Віторда», «Народні музичні інструменти на Україні». «Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм», 1973)

У своїх теоретичних роботах М. Лисенко головним чином розглядає закони побудови української народної пісні, її глибоку самобутність, оригінальність. Спостереження за мелодикою українських пісень дають йому можливість удосконалити особливості їхньої гармонізації. Досліджуючи українські думи, записані ним від кобзарів (О. Вересаєва і П. Братиці та М. Загорської, 1973). («Списуючи репертуар М. Загорської М. Лисенко прагнув зберегти усі деталі – характерні для її співу подвійні форшлагги, морденти, тонкі ритмічні переливи. В них – бо він відчував відбиття своєрідного музичного мислення співачки і тієї багатоцінної суб'єктивності, без якої неможливе співпереживання і відчуття настроєвих нюансів пісні, без якої врешті немислима мистецька правда», 1973)

М. Лисенко робить цікаві висновки про стилістичні особливості цієї оригінальної форми народної музичної творчості. М. Лисенко відзначає їх характерний речитатив, мелізматіку, специфічний звукоряд, структурну будівлю і спосіб виконання. Своєю науковою діяльністю М.В. Лисенко поклав початок глибокому систематичному вивченню української народної пісні, якому і сам присвятив усе своє життя. В процесі вивчення і творчого опрацювання пісенного фольклору М. Лисенко виробив цілий комплекс естетичних поглядів і практичних творчих прийомів, що характеризують його як людину прогресивну, яка віддала усі свої сили і свій талант служінню народові. («Він прекрасно відчував крайню потребу таких праць для практичної творчої діяльності, він розумів, що відсутність теоретичних розробок проблем музичного фольклору гальмуватиме розвиток української музичної культури», 1988).

М.В. Лисенко піклувався про майбутнє музичної культури, про виховання українських кадрів професійної музики. Ще з Лейпцигу, де учився в той час в консерваторії, він пише своїм рідним:

«Потрібна школа, потрібна негайно, і така школа, яка б мала народні рідні основи, бо інакше, вона дасть, як усе у нас, блеклий колір з іноземними рум'янами», (1968)

Але тільки в 1904 році призначено було здійснитися його мрії. На гроші, зібрані з нагоди 35-річного ювілею діяльності композитора, що відзначався в 1903 році по всій Україні, Лисенко відкриває в Києві музично-драматичну школу. Школа давала – своїм вихованцям вищу освіту і керувалася програмами консерваторії і музично-драматичного училища. Багато діячів української культури є вихованцями цього навчального закладу. З нього вийшли видатний співак (М. Микиша, народний артист республіки А. Ватуля, народний артист Б. Романицький, фольклорист і композитор В. Верховинець, 1904). У фортепіанному класі М. Лисенка учився видатний український композитор Л. Ревуцький. У школі вчилися прекрасні знавці хорового мистецтва (К. Стеценко, Я. Степовий і О. Кошиць, 1964).

Викладацький колектив складався з першокласних педагогів. (Класи сольного співу вели відома артистка М. Зотова, прекрасний знавець постановки голосу О. Муравйова, співак зі світовим ім'ям А. Мишуга. Драматичний відділ вели відома артистка М. Старицька і режисер Липківський, українську літературу читав професор В. Перець, теорію музики – професор Г. Любомирський, 1904)

Учні й викладачі часто давали концерти, у яких М. Лисенко виступав невтомним пропагандистом української й світової класичної музики.

Під час свого навчання у консерваторії по класу «спеціального інструментування», (М. Лисенко

організовує хорові концерти, пропагуючи в такий спосіб українську народну пісню. М. Лисенко був одним з керівників безкоштовних курсів у Соляному містечку; там же часто виступав з концертами зі своїм хором, виконуючи українські, й інші слов'янські пісні, а також власні хорові твори. Преса широко відзначала участь хору в благодійних концертах, в етнографічних слов'янських концертах, підкреслюючи при цьому високу культуру виконання. А також хор брав участь в концертах відомого українського кобзаря О. Вересая. Прекрасним виконанням народно-пісенного репертуару хор завоював симпатії широких кіл слухачів, (1973).

Висновки. М.В.Лисенко сформував і розвинув майже всі існуючі в українській музичній творчості жанри. В його спадщині є значна кількість прекрасних опер та музично-драматичних творів, багато хорів, романсів і камерно-інструментальних композицій. Своєю музично-громадською та виконавською діяльністю М.Лисенко вписав славу сторінку у музичну культуру України.

(Усе своє життя Лисенко боровся за національну самобутність українського мистецтва і як найтісніше пов'язував це з боротьбою за народність», (1988)). Поняття народності він розумів дуже широко, воно нерозривно зв'язане у нього з історичною правдивістю, з любов'ю до Батьківщини.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у подальшому розкритті і розвитку його творчості у всіх жанрах музичного мистецтва. Зокрема детального розгляду потребує дослідження його спадщини яка має значну кількість опер та музично-драматичних творів, багато хорів, романсів і камерно-інструментальних композицій.

Література:

- Архімович Л., Гордійчук М. (1963). Микола Віталійович Лисенко. Київ. Держ. видав. УРСР. «Мистецтво», 358 с.
 Архімович Л., Каришева Т., Шиффер Т., Шреер-Ткаченко О. (1964). Нариси з історії української музики. Київ. «Мистецтво», ч. 1. 312 с.
 Булат Т. (1973). Микола Лисенко. Київ: «Музична Україна». 108 с.
 Єфремова Л. (1990). Українські народні пісні в записах М.В.Лисенка. Київ: «Музична Україна», 354 с.
 Лисенко М. (1894). Народні музичні інструменти на Україні. Ред. М. Щоголя. Київ. «Мистецтво», 64 с.
 Лисенко О. (1957). Про Миколу Лисенка. Спогади сина. Київ: «Радянський письменник», 156 с.
 Лисенко М. (1873). Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм. Ред. М.Гордійчука. Київ: «Мистецтво», 89 с.
 Товстуха Є. (1988) Микола Лисенко. Розповіді про композитора. Київ: «Радянський письменник», 343 с.

References:

- Arkhimovych L., Hordiichuk M. (1963). Mykola Vitaliiiovych Lysenko. [Mykola Vitaliyovych Lysenko]. Kyiv. Derzh. vydav. URSR. «Mystetstvo», 358 s.
 Arkhimovych L., Karysheva T., Shyffer T., Shreier-Tkachenko O. (1964). Narysy z istorii ukrainskoi Muzyky [Essays on the history of Ukrainian music]. Kyiv: «Mystetstvo», ch. 1. 312 s.
 Bulat T. (1973). Mykola Lysenko [Mykola Lysenko]. Kyiv: «Muzychna Ukraina». 108 s.
 Yefremova L. (1990). Ukrainski narodni pisni v zapysakh M.V.Lysenka. [Ukrainian folk songs in the records of M.V. Lysenko]. Kyiv: «Muzychna Ukraina», 354 s.
 Lysenko M. (1894). Narodni muzychni instrumenty na Ukraini [Folk musical instruments in Ukraine]. Red. M.Shcholia. Kyiv: «Mystetstvo», 64 s.
 Lysenko O. (1957). Pro Mykolu Lysenka. Spohady syna [About Mykola Lysenko. Memories of a son]. Kyiv. «Radianskyi pismennyk», 156 s.
 Lysenko M. (1873). Kharakterystyka muzychnykh osoblyvosti ukrainskykh dum i pisen, vykonuvanykh kobzarem Veresaiem [Characteristics of musical features of Ukrainian thoughts and Songs performed by Kobzar Veresai]. Red. M.Hordiichuka. Kyiv: «Mystetstvo», 89 s.
 Tovstukha Ye. (1988). Mykola Lysenko. Rozpovidi pro kompozytora [Mykola Lysenko. Stories about the composer]. Kyiv: «Radianskyi pismennyk», 343.